

טקס ברית המילה

המנהג הקדום

השאלה

מבוא

בפרשת תזריע, אנו פוגשים שוב את הציווי המוכר לנו כבר מימי אברהם (ויקרא יב, ג): 'וביום השמיני ימול בשר ערלתו'. מקובל הדבר שבמעמד הברית, בברכת 'אשר קידש ידיד מבטן', מעניקים שם לרך הנולד. דומה שמקור המנהג נעוץ בקביעת שם חדש לאברהם ביום מילתו (בראשית יז, ה): 'ולא יקרא עוד את שמו אברהם והיה שמו אברהם כי אב המון גוים נתתיך'. מקור נוסף לקריאת שם בברית המילה מופיע בפרקי דרבי אליעזר (פרק מח): 'רבי נתנאל אומר, ראו אבותיו של משה תארו של משה כמלאך אלהים, מלו אותו לשמונה ימים וקראו שמו יקותיאל. רבי שמעון אומר, טוב קראו אותו, שנאמר [שם ב, ב] ותרא אתו כי טוב הוא'. אולם, לא כך היו פני הדברים בכפרי ביתא ישראל.

מה אנו יודעים אודות מנהג ישראל הקדום ביחס לטקס שסביב ברית המילה, וכיצד הם מתבהרים לאור מנהג יהודי אתיופיה?

העמדות:

א. טקס ברית המילה התפתח לאורך הדורות - במקור טקס המילה וקריאת השם נהגו

בנפרד:

ברית המילה באתיופיה נהג מחוץ לכפר, בביקטת הנידוּת שם שהה התינוק עם אמו כל ימי טומאתה. על כן טקס סעודת השמחה וקריאת שם לתינוק נהג רק לאחר טהרת האישה וחזרתה לביתה. גם במסורת חז"ל טקס ברית המילה לא כלל את ברכת היין וסעודת מצווה עד לתקופה מאוחרת יחסית המעיד על היותו תוספת מאוחרת למנהג הקדום.

הדיון:

עמדה 1: במקור טקס המילה וקריאת השם נהגו בנפרד

בקרוב יהודי אתיופיה בארץ מוצאם, ברית המילה הייתה טקס שולי שנערך מחוץ לכפר, במרג'ם גוד' (בקתת הדם), שבה ישבו הנידות והיולדות. בטקס לא השתתפו בני משפחת היולדת, שכנים וחברים, מכיוון שלא רצו להיטמא. את התינוק מלה אחת הנשים, בדרך כלל אחת מקרובות המשפחה, אך לעולם לא גבר. אישה ממילא נמצאת במחזוריות של טומאה ופוקדת תדיר את בקתת הדם. הגברים לעומת זאת כלל לא התקרבו לאזור זה.

הטקס החגיגי נערך מאוחר יותר בכפר, ארבעים יום לאחר לידת בן ושמונים יום לאחר לידת בת, כמוזכר בפתיחה לפרשת תזריע (ויקרא יב). ביום זה היולדת הייתה צמה, מרבה בטבילות טהרה בנהר (מקווה לא היה מוכר בביתא ישראל) ולפנות ערב שבה טהורה אל ביתה, שם המתינה לה סעודה חגיגית לכבוד הלידה ובמעמד זה ניתן שם לבן או לבת שנולדו.

תופעה נוספת מעניינת היא ריבוי השמות. באתיופיה נהגו לתת לתינוק כמה שמות. כך מוצאים אנו שילד נקרא על ידי אביו בשם מסוים ועל ידי סבו, דודו או דודתו בשם אחר. בפרפרזה על שירה של זלדה: לכל איש יש שם שנתנו לו אביו ואמו, סבו וסבתו, דודו, דודתו ושכניו....

תמיכה

העדר הסעודה מברית המילה עולה יפה גם עם העדר ברכת הגפן משלושת המקורות החז"ליים המביאים את ארבעת מרכיבי הטקס היהודי הקדום, במלואם (דבר נדיר וייחודי לכשעצמו):

ברכת המוהל - "על המילה"

ברכת האב - "להכניסו"

מענה הקהל - "כשם שנכנס"

ברכת המברך - "אשר קדש ידי מבטן וחק בשארו שם."

כל אלו מופיעים בלשונם המלאה (ובמקרה של ברכת "אשר קדש" - אף הארוכה והמפוייטת) הן בתוספתא, הן בירושלמי והן בבבלי, בקרבת נוסח גדולה מאד, אך ברכת הגפן לא נזכרת בהם כלל! לראשונה היא מופיעה, כאפשרות!, בסרע"ג. למרות זאת, אצל רס"ג היא אינה מופיעה כלל, ואצל רשב"ן (המאוחר לרס"ג בלמעלה ממאה שנים) היא מופיעה בליווי ההערה "אם אפשרי", ללמדך שמקומה כלל לא היה מובן מאליו, אף לא במחצית הראשונה של המאה ה-12.

גם קריאת שמו של הולד כחלק מן הברית, מופיעה בסרע"ג. לעומת זאת מרס"ג וייתכן שגם מרשב"ן, שנראה ששמו של הולד ניתן לו עוד טרם המילה.